

Приказ

Илзе Лозе,

Неолитски ћилибар у басену језера Лубан и радионице за обраду ћилибара, Институт за историју Летоније, Рига 2008 (Lubāna ezera mitrāja neolīta dzintars un tā apstrādes darbīncas, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds), 187 страна, 81 цртеж и мапа, 32 табле у боји. ISBN 978-9984-9924-8-8; UDK 902/904(474.3)

Компликована и увек некомплетна биографија неког артефакта никада се не може сагледати у целисти, у свим њеним фазама. Када су ћилибарске перле у питању, археолози их најчешће проналазе употребљене и готове, мање или више обрађене, као артефакте који су привремено прекинули свој „животни“ циклус и постали статични налази у гробу, остави или стамбеном рушевинском хоризонту. Али тај статични археолошки запис тек је једна од многих фаза у биографији какве ћилибарске перле: пре тога је она је била капљица смоле, милионима година је чамила у слојевима глине, потом су је ваљали таласи мора и у једном тренутку избацили на обалу где је нађена, потом обрађивана, размењивана, ношена, да би - само привремено - поново досепела у земљу, одакле је поново ископана као „археолошки налаз“. Археолози ретко имају ту срећу да сагледју више од те последње „пасивне“ фазе ћилибарске перле. Др Илзе Лозе, из Института за историју Летоније (Latvijas vēstures institūts), доајен летонске археологије и ћилибарских студија, у својој најновијој књизи *Неолитски ћилибар у басену језера Лубан и радионице за обраду ћилибара*, међутим, успева да нам убедљиво прикаже неколико ступњева у животу неолитских ћилибарских перли праисторијске Летоније. Штавише, кроз детаљну анализу неолитских радионица ћилибара, она отвара важна питања функционисања праисторијских зајединца, друштвене организације, занатства и размене.

Илзе Лозе усмерава своју пажњу на већи број археолошких локалитета из средњег и позног неолита (средина IV до краја III миленијума пре н. е.) у подручју језера Лубан, у источној Летонији. Депресија језера Лубан је мочварно подручје, која окружује језеро и напаја се водом из многих притока Двине (Даугаве), највеће

реке источног Балтика. Ово влажно и природно разноврсно подручје не само да је било погодно за живот неолитских заједница, већ су специфични мочварни услови (тресаве) омогућили да се савршено очува археолошки материјал, у првом реду ћилибар. Истраживање депресије језера Лубан започело је још 1938. али се наставило све до данашњих дана, при чему је откривено 27 неолитских локалитета. Илзе Лозе је деценијама проучавала неолитски ћилибар са овог подручја и о томе објавила већи број радова, а круна је ова књига која заокружује њена истраживања ћилибара на Источном Балтику. Противно очекивањима, у самом подручју језера нема природних лежишта ћилибара, већ су она даље на западу и југозападу, уз обале Балтика. Прво поглавље књиге управо је посвећено природним лежиштима која су се у неолиту налазила на обали тадашњег бочатног мора Литорина, претече данашњег Балтика. Заједнице Културе јамне чешљасте керамике (Pit Comb Ware Culture), које су још око 3300 г. пре н. е. насељавале мочварно подручје у унутрашњости, око језера Лубанс, успоставиле су динамичну размену са својим суседима на обали, од којих су набављали сирови ћилибар, али вероватно и учили како се он обрађује. Убрзо ће, међутим, управо ова језерска област, а не она близу извора сировине, постати центар обраде ћилибара и тај ће примат задржати више од хиљаду година. Инфрацрвене анализе ћилибара, спроведене у најпознатијој лабораторији за ћилибар (Amber Resarsch Laboratory, Vassar College, Poughkeepsie, USA), под руководством недавно преминулог проф. Курта Бека (Curt W. Beck), потврдиле су ауторкине претпоставке о пореклу сировине обрађиване у неолитским радионицама језера Лубанс.

Наравно, нису сви неолитски локалитети око језера Лубанс били радионице ћилибара - на неким није чак ни пронађен ћилибарски накит. Илзе Лозе, међутим, даје детаљну слику неолита читавог региона, смештајући радионице за обраду ћилибара у шири археолошки контекст. Пред читаоцем се постепено отвара сложени сплет интеррегионалних мрежа размене ћилибара, у којем су чворишне тачке управо занатски центри за обраду. Ауторка посвећује посебну пажњу двома таквим радионицама из средњег неолитског периода односно Културе јамне чешљасте керамике. У питању су насебински локалитети Наиникесте (Nainiekste) и Звизде (Zvizde), на којима није само откривен велики број раз-

личитих типова ћилибарских перли и привесака (трапезоидни привесци, дугметасти и цевасте перле, као и оне у облику цигаре, прстење, зооморфне фигурине), већ и директна сведочанства о процесу обраде ћилибарског накита. Пронађено је грумење необрађеног ћилибара, веће количине полуобрађених перли и привесака свих типова, као и знатна количина отпадака и опиљака, па чак и поломљених перли, које по мишљењу Илзе Лозе указују на почетничке радове „шегрта“ који су се тек обучавали за занат. Просторна анализа распрострања типова ћилибарског накита насталог у радионицама у подручју језера Лубанс, показује да је већ у средњем неолиту размена ћилибара превазилазила локане оквире, те да је осим приобалног подручја на западу, одакле је стизала сировина, укључивала и удаљеније заједнице на истоку, у горњим токовима Волге и њене притоке Оке. На то указује не само дистрибуција ћилибара, већ и присуство кремена и кременог оруђа на локалитетима у подручју језера Лубанс и на обали Литоринског мора, који као сировина потиче управо са горњих токова Волге и Оке, што су потврдиле петролошке анализе.

Обрада ћилибара у подручју језера Лубанс, као и жива размена са удаљеним заједницама, настављена је и у наредном периоду позног неолита, када - по свему судећи - главни радионички центар постаје насеље Абора (Abora), који је важан и темељно истражен археолошки локалитет. У Абори су откривени, осим ћилибарских радионица, и трагови других заната (обрада камена, грнчарство итд.). Вишегодишњим археолошким истраживањем пронађено је 1410 ћилибарских артефаката и полупроизвода, као и готово 2 kg ћилибарских опиљака. Занатлије Аборе уведе нове типове као и до тада непознате начине перфорације привесака и перли (обостране перфорације и вишеструке перфорације). Међу најомиљенијим новим типовима били су дискови са дршком, као и привесци у облику зуба. Илзе Лозе даје минуциозну типолошку анализу ћилибарских привесака, перли и фигурина из Аборе, пружајући референтне оквире за шире проучавање ћилибарског накита у читавом региону. Треба напоменути да је књига *Неолитски ћилибар у басену језера Лубан и радионице за обраду ћилибара* богато илустрована изванредним цртежима археолошког материјала (81 сл.), као и изузетно квалитетним фотографијама

ћилибара на 32 колор табле, што ову студију чини својеврсном енциклопедијом неолитског ћилибара Летоњије.

Илзе Лозе разматра и друштвени значај ћилибара у неолитским заједницама Источног Балтика, а посебно у подручју језера Лубанс, као и присуство ћилибара у фунералим контекстима. Пажњу привлачи чињеница да су тродимензионалне ћилибарске фигуруине (две у облику змије) проналажене у јувеналним гробовима, а у једном децем гробу чак и схематизовани привесци у облику женских груди. Осим Аборе, Илзе Лозе темељно описује и друге, мање радионице као што су оне у насељима Асне I, Ича и Лагажа (Asne I, Iča, Lagaža). Лагажа уједно представља и последњу фазу неолитских ћилибарских радионица у подручју језера Лубанс. У првој половини II миленијума пре н. е. неолитске заједнице овог подручја доживљавају кризу и вероватно се исељавају због промене нивоа језера, чиме прекидају вековну традицију обраде ћилибара у басену језера Лубанс.

Илзе Лозе се у својој изванредној студији служи ћилибарским артефактима као инструментима који непогрешиво оцртавају сложене друштвене и културне обриси неолитског друштва Источног Балтика, као и разгранату мрежу контаката – како са непосредним суседима, тако и са удаљеним заједницама горње Волге, чак и басена Дњепра. Пред читаоцем се не указује слика забитих и изолованих земљорадничких неолитских села, већ једног отвореног система развијене специјализоване занатске производње (готово у протоиндустријским количинама), иновација, интеррегионалних комуникација и материјалних и друштвених размена. И не само то, Илзе Лозе у дуготрајну културну биографију ћилибарских перли, вешто и учено уписује још неколико убедљивих, бурних и занимљивих живота.

Александар ПАЛАВЕСТРА
Филозофски факултет, Универзитет у Београду